

Archeologisch vooronderzoek op de Korenmarkt, Gent (O.-VI.)

Marie-Anne Bru & Geert Vermeiren

OVERDRUK UIT:

Kroniek Archaeologia Mediaevalis, Namen, 2008, nr. 31, p. 28-33.

Veranderingen onderworpen war und eine Überlagerung der Pläne somit immer unpräzise ausfiel.

Schlussendlich konnte zusätzlich zu den seit 1988 erforschten Häusern im oberen Bereich des Pfaffenthaler Berges, die erst zwischen 1732 und 1797 abgerissen wurden, auch die Existenz der schon um 1671 abgerissenen Häuser im unteren Teil des Pfaffenthaler Berges belegt werden. So gelang es, zusammen mit der Analyse der historischen und ikonografischen Dokumente, die Entwicklung dieses Bereichs recht umfassend zu klären, auch wenn keine archäologischen Zeugnisse gefunden wurden, die den Beginn der Besiedlung belegt hätten. Da die Zone jedoch nicht tiefgründig gestört ist, bleibt diese Frage zu klären späteren Generationen überlassen.

Archeologisch vooronderzoek op de Korenmarkt, Gent (O.-VI.)

Marie-Anne BRU & Geert VERMEIREN

Begin 2007 werd het archeologische vooronderzoek op de Korenmarkt in Gent hervat (opgravingsvergunning 06/219). Deze werken kaderen in de grootschalige heraanlegplannen voor het centrum van de stad. Door de precaire ligging van de Korenmarkt als knooppunt van verschillende circulatie-assen in de binnenstad werden in de loop van 2007 vijf nieuwe vlakken uitgezet, telkens in het kader van een bijzondere vraagstelling en rekening houdend met de talrijk aanwezige nutsleidingen. Dit onderzoek is nog niet afgelopen en zal in 2008 verdergezet en afgerond worden.

De Korenmarkt situeert zich in de overgangszone tussen de hogere zandruggen en de belangrijkste Leie-arm. Het huidige rechte tracé tussen de Graslei en de Korenlei geeft niet de oudste loop van de Leie weer. De Korenmarkt behoort tot de tweede middeleeuwse stad, de westelijke uitbreiding buiten de oudste middeleeuwse portus of handelsnederzetting. Deze uitbreiding kwam in het midden van de 10de eeuw op gang ten gevolge van een bevolkingstoename. Dit leidde tot de verkaveling van gronden, de oprichting van de Sint-Niklaasparochie en de ontplooiing van handelsactiviteiten. Daaraan dankt de Korenmarkt trouwens zijn naam, het *forum segetum* (letterlijk graanmarkt), zoals voor het eerst vermeld in een tekst van 1280.

Historiek en vraagstelling

Een eerste vraagstelling had betrekking tot de Sint-Niklaaskerk, haar ommuurd kerkhof en de eventuele aanwezigheid van twee kapellen. Het onderzoek situeerde zich nabij de plek waar Korenmarkt en Klein Turkije samenkomen. Voor deze zone is er heel wat archivalisch materiaal ter beschikking. Hieruit blijkt dat de zone rond de Sint-Niklaaskerk er voor 500 jaar behoorlijk anders uitzag dan vandaag. Tot omstreeks 1676 was er een kerkhof voor de hoofdgevel van de kerk. Ten noorden van de kerk diende het huidige Klein Turkije tot begraafplaats; enkel via een pad was het mogelijk vanaf de Botermarkt (toen De Plaetse) en de Korte Ridderstraat, via Te Putte of het huidige Goudenleeuwplein, de Korenmarkt te bereiken.

Enkele laatmiddeleeuwse bronnen maken melding van een Sint-Joriskapel en een Sint-Niklaaskapel bij de Korenmarkt. Aan het noordelijke uiteinde van een rij huisjes, op de grensstrook van de Korenmarkt en de westelijke kerkhofzone, zouden er twee afzonderlijke kapellen gestaan hebben : het dichtst bij de kerk de Sint-Joriskapel en verder naar het noorden de Sint-Niklaaskapel. Het is ongewoon dat eenzelfde heilige, hier Sint-Niklaas, gelijktijdig tweemaal voorkwam in dezelfde zone. Op grond van deze bedenkingen is men geneigd te veronderstellen dat de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt een oud lokaal bedehuis was voor de mensen die zich in de nabijheid van de oever van de Leie ophielden toen die rivier nog niet haar huidige verloop kende. De naam van de kapel als Sint-Niklaas ten Poele in een document van 1488, verwijst trouwens naar de oude niet ingedijkte situatie van de Leie. Toen de portus aan de Leie meer aan belang won, vereiste dit een eigenlijke parochiekerk, waarvoor een aanzienlijk erf ter beschikking werd gesteld. Logischerwijs had men toen de kapel van Sint-Niklaas ten Poele moeten afbreken. Waarom dit niet gebeurde, kan mogelijk worden verklaard door het feit dat intussen ten zuiden van dit gebouw een andere kapel, namelijk die van Sint-Joris, was gebouwd, vast verbonden aan de invloedrijke Sint-Jorisgilde, de uiterst belangrijke stadsmilitie van die tijd. De oudste bekende vermelding van deze Sint-Joriskapel dateert van 1356. In 1518 verkochten de verantwoordelijken van de Sint-Niklaaskerk de kapel, die werd verbouwd tot drie woonhuizen. Omstreeks 1581 verdwenen op initiatief van het Calvinistische bewind de laatste relictten van de kapellen uit het stadsbeeld.

Het archeologisch onderzoek

Ter hoogte van Klein Turkije en tegenover de noordbeuk van de kerk werden in totaal drie opgravingsvlakken uitgezet waar de onderzoekers de restanten van verscheidene muren, zowel van Doornikse steen als baksteen ontdekten. Eén van de meest in het oog springende elementen was een natuurstenen muur opgebouwd uit Doornikse kalksteen. Deze is mogelijk te interpreteren als de omheining van het vroegere middeleeuwse kerkhof dat rond de Sint-Niklaaskerk gelegen was (Fig. 1). Deze noord-zuid lopende muur werd over de vlakken ter hoogte van Klein Turkije onderzocht evenals voor de kerk, maar het precieze verloop rondom de kerk is niet gekend. De muur, met een dikte van 0.60 m, werd over een lengte van ca 20.50 m in de verschillende vlakken geattesteerd en was opgebouwd met een beige kalkmortel en relatief mooi gehouwen blokken Doornikse kalksteen. Deze muur was bewaard op een gemiddelde hoogte van ca 6.78 T.A.W. en had een aanlegdiepte op 4.98 T.A.W. Hij was aangelegd op alluviale bodem.

Ten westen van deze omheiningmuur werd een loopniveau uit onregelmatige blokken Doornikse kalksteen aangetroffen. Deze lagen ingebed in zavel bovenop een zwarte laag. De hoogte varieerde tussen ca 6.36 T.A.W. in het noorden en ca 6.70 T.A.W. meer in het zuiden. Ter vergelijking : het vermoedelijke straatniveau aangetroffen in december 2006 ter hoogte van het tramhuisje zat op ca 7.00 T.A.W. Dit loopvlak was het duidelijkst aanwezig in de zone voor de kerk en leek meer naar het noorden toe in densiteit af te nemen.

Aan de oostzijde tegen deze kerkhofmuur werden, ter hoogte van Klein Turkije, verschillende jongere structuren in Doornikse kalksteen aangebracht. Haaks op de kerkhofmuur bevond zich een west-oost georiënteerde muur opgebouwd uit onregelmatige blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met gelige kalkmortel. Beide waren niet in verband aangelegd. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 7.25 T.A.W. De funderingsdiepte bedroeg ca 6.60 T.A.W. waaruit de ondiepe fundering blijkt. Deze muur werd aangelegd op de zwarte laag. De muur werd zeker over een lengte van 3.30 m aangetroffen, met mogelijk nog een vervolg meer naar het oosten toe en had een breedte van ca 0.50 m. Ten noorden van deze constructie bevonden zich verschillende platen

Doornikse kalksteen die waarschijnlijk een vloerniveau vormden. De hoogte varieerde tussen de 6.98 T.A.W. en 6.85 T.A.W.

Fig. 1 : Zicht op de kerkhofmuur met tegenaan gebouwde constructie en vloerplaat in Doornikse kalksteen : mogelijke restanten van één van de kapellen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

In deze zone, tussen de kerkhofmuur en de west-oostmuur, werden bijzettingen onderzocht. In totaal werden drie begravingen bekeken, waarvan twee duidelijk west-oost georiënteerde kistbegravingen. Of deze graven verwijzen naar begraving binnen een kapel of naar de kerkhofsituatie was onduidelijk.

De muurconstructies van Doornikse kalksteen evenals de aanwezigheid van zware platen Doornikse kalksteen die fungeerden als vloerbedekking, kunnen in de richting van één van de twee kapellen wijzen (Fig. 2). Het feit echter dat deze constructie tegen de kerkhofmuur was aangebouwd, evenals het gebruik van recuperatiemateriaal zorgen ervoor dat hierover nog geen uitsluitsel kan gegeven worden. In 2008 wordt in deze zone een extra campagne voorzien om hierover meer duidelijkheid te krijgen.

In het meest zuidelijke vlak, tegenover de kerk, werden eveneens structuren in Doornikse kalksteen aangetroffen. Opnieuw situeerden deze zich ten oosten van de kerkhofmuur. Het ging hier meer bepaald om een oost-west lopende muur. Deze was slechts gedeeltelijk bewaard. Vermoedelijk sloot hij aan op de kerkhofmuur maar latere baksteenstructuren hadden elk verband weggevaagd. De aangetroffen lengte bedroeg ca 1.40 m, de breedte 0.52 m. De maximaal bewaarde hoogte bevond zich op 7.23 T.A.W., de aanlegdiepte kon niet bereikt worden. Parallel met deze muur werd opnieuw een constructie aangetroffen die gedeeltelijk in Doornikse kalksteen was opgebouwd. Het ging om een fundering opgebouwd uit spaarbogen, waarbij de steun uit Doornikse kalksteen was en de bogen uit baksteen van 26.5 x 12.5 x 5.5 cm. De tussenafstand tussen beide structuren bedroeg amper een aantal centimeters.

Fig. 2 : Het plan van Georg Braun en Franz Hogenberg van 1575 toont de omheiningsmuur van de Sint-Niklaaskerk en de gebouwen op de noordwestelijke hoek van het kerkdomein (Universiteit Gent, Universiteitsbibliotheek)

Ten zuiden van deze muren werd tenslotte opnieuw een parallel lopende natuursteenconstructie onderzocht. Hoewel de zuidzijde vrij vlak afgewerkt was, ging het hier om een zeer onregelmatig, rommelig structuur.

De functie van al deze constructies was niet te achterhalen daar deze door latere gedeeltelijk afgebroken en overbouwd zijn.

In deze drie vlakken werden ook heel wat structuren in baksteen onderzocht. De fragmentarische bewaring zorgde er echter voor dat het aflijnen van duidelijke structuren werd bemoeilijkt. Wel is duidelijk dat tegen de aanwezige structuren in Doornikse kalksteen heel wat was aangebouwd. Dit echter altijd aan de oostzijde van de kerkhofmuur. De meeste bakstenen muurconstructies waren opgebouwd uit bakstenen van 22.5/23 x 11.5 x 5.5/6 cm en opgevoegd met een beige kalkmortel. Slechts een tweetal constructies hadden een groter baksteenformaat, variërend tussen 25.5/26 x 12 x 5 cm en 27.5 x 12 x 6.5 cm. Opmerkelijk hierbij is het feit dat het steeds ging om aanpassingen van vroegere constructies in Doornikse kalksteen.

In het meest zuidelijke vlak, bijna tegenover het westportaal van de Sint-Niklaaskerk, was het in beperkte mate mogelijk om een paar ruimtes met baksteenmuren en tegelvloeren te onderscheiden. Hiervoor werd meerbepaald de kerkhofmuur gedeeltelijk aangepast. Er werd een opening gecreëerd voor de aanleg van een trap waardoor men toegang kreeg tot een vrij grote kelderruimte met baksteentegelvloer (Fig. 3). De lengte bedroeg ca

4.00 m, de breedte kon niet achterhaald worden maar bedroeg minimum 3.00 m. Ten zuiden hiervan bevond zich een kleinere ruimte van 1.90 m bij 1.10 m, eveneens voorzien van een tegelvloer. De baksteenmuren van deze constructies waren allen aan de binnenzijde bepleisterd.

Fig. 3 : Doorbreking van de oorspronkelijke kerkhofmuur voor een latere trap als toegang voor een bakstenen ruimte (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Aansluitend op het vlak voor de kerk werd in november een bijkomende campagne georganiseerd; een uitbreiding richting kerk met een opmerkelijk resultaat. Hierbij werd de noordwesthoek aangesneden van een massief opgebouwd met Doornikse kalksteen. De vastgestelde afmetingen bedroegen 3.20 m op 2.40 m. Eén van de hoekblokken had een oppervlakte van ca 1.00 m². Het geheel was opgevoegd met beige kalkmortel. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 7.28 T.A.W. De aanlegdiepte kon niet bereikt worden, weliswaar werden twee funderingsversnijdingen (6.55 T.A.W. en 6.24 T.A.W.) aangetroffen. De totale grootte kon nog niet nader vastgesteld worden maar bijkomend onderzoek zal hierover uitsluitsel geven. Wat de functie was van een dergelijk zwaar en groot massief net voor de toegang van de kerk kon nog niet nader bepaald worden.

Tot slot werd in dit vak opnieuw een baksteenmuur (formaat 25 x 11.5 x 5.5/6 cm) aangetroffen die parallel liep met de kerkhofmuur. Deze muur had een onderzochte lengte van 3.30 m en een breedte van 0.80 m. Aan de oostzijde van de muur werden twee versnijdingen vastgesteld (7.21 T.A.W. en 6.41 T.A.W.). Voor de fundering werd gebruik gemaakt van gerecupereerde Doornikse kalksteen. Het geheel was opgevoegd met beige/gele kalkmortel.

Net zoals bij het onderzoek in 2006, ter hoogte van het tramhuisje van de Lijn, werd er onder de structuren een zwart humeus pakket aangetroffen, waarvan bodemstalen werden genomen voor verder laboratoriumonderzoek. Bij dit onderzoek naar deze zwarte laag kon gerekend worden op de medewerking van Koen Deforce (VIOE) en Dr. Anton Ervynck (VIOE, UG) (Fig. 4). Eén van de zones waar deze laag in detail kon onderzocht worden, bevond zich ter hoogte van de Post Plaza, aan de westzijde van de Korenmarkt. In dit vlak werden enkele muurconstructies aangetroffen, die alle opgebouwd waren uit baksteen. Ze waren onderdeel van zowel een riolering, een beerput met tongewelf evenals van verschillende afvoerkanalen. Gezien de beperkte verstoring door gebouwconstructies leek dit een uitgelezen plaats voor gedetailleerd onderzoek naar het zwarte humeuze pakket. De aanleg van een recente riolering dwars door het

opgravingsvlak beperkte echter de bewegingsruimte. Op twee plaatsen was er toch een dieptesondering mogelijk. Op een diepte van 1.00 tot 1.50 m onder het huidige wegdek kwam ook in dit vlak een donkere humusrijke laag aan het licht. Het werd snel duidelijk dat deze laag heel wat meer gelaagdheid bevatte dan het pakket ter hoogte van Klein Turkije. Ook werd er heel wat meer materiaal in aangetroffen. In de opvulling bevonden zich keramiek, botmateriaal, leder, schelpen, veel houtfragmenten en plantaardige resten. In vergelijking met de andere vlakken ging het hier ook om een veel dikker geheel, namelijk om een pakket van ca 3 m. In dit stadium van het onderzoek wijst alles in de richting van een opvullingspakket. Het is nog steeds niet duidelijk of het hier een effectief 'opvullingspakket' van de oude Leie-arm betreft, of dat dit pakket effectief overeenkomt met de laag die onder andere op het Emile Braunplein werd onderzocht, en waar dan eventueel de overgang tussen beide moet gesitueerd worden. Verder archeobotanisch onderzoek zal hierover meer duidelijkheid geven.

Fig. 4 : Archeobotanisch onderzoek van de 'zwarte laag' op de Korenmarkt (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De oude Leie-arm die bij vroeger onderzoek op de Korenmarkt werd vastgesteld, kon tijdens het onderzoek niet nader geduid worden. Het vermoeden bestond dat deze arm in deze zone meer naar de Sint-Niklaaskerk lag, maar door de densiteit van versterking was het niet mogelijk op een grotere schaal dieptesonderingen uit te voeren.